

Turiny

6	Pratarmė
8	I Antikos Roma su Alessandra Mezzasalma
48	II Po didikų rūmus ir Naująją bažnyčią su Bernardino Osio
82	III Vatikanas su Jonu Malinausku
122	IV Nuo Pilies pievų iki Alchemikų durų su Serena de Dominicis
160	V Apie Romos atvaizdus su Antonella Renzitti ir Gabriella Bocconi
196	VI Modernizmo miestas su Pippo Ciorra
236	VII Lietuvių pėdsakais su Sauliumi Kubiliumi
276	VIII Kasdieninė Roma su Daina Lozoraitis
312	IX Roma su Giedre ir Julija
350	Apie pašnekovus
356	Asmenvardžių rodyklė
362	Vietovardžių rodyklė

Italija – viena populiariausių lietuvių kelionių kryptų, Roma – bene labiausiai lankomas šios šalies miestas. Interneto laikais vadovų keliautojams tarsi nebereikia, tačiau visi žinome, ką reiškia atsidurti informacijos jūroje be orientyrų. Todėl prieš vykdam į naują vietą renkame ten jau apsilankiusių pažįstamų ir bičiulių patarimus, dar labiau vertiname vietinių nuomonę, jei tik ją pavyksta sužinoti. Juk senbuvis visada geriau už kitus nurodys, kur pirmiausia eiti, ką pamatyti, galbūt atskleis mažai kam žinomų slaptų kampelių, bet kuriam atvykėliui suteikiančių ypatingą atradimo džiaugsmą. O jei jis ar ji dar moka ir pasakoti, išgirsime įsimintinų istorijų, smulkmenų, kurių nepateikia kelionių vadovai. Dėl to, nutarusios parengti knygą apie Romą, norėjome, kad apie savo miestą joje kalbėtų jo gyventojai.

Roma tokia didelė, turtinga ir daugiasluoksnė, kad priimti eksperčių vaidmens vien sau, kad ir kaip gerai manytumėm pažįstančios šį miestą, nesiryžome. Dalijamės šiuo vaidmeniu su kitais, praleidusiais Romoje daugiau laiko, labiau įsigilinusiais į jos praeitį ir dabartį, susijusiais su ja ir asmeniniais, ir profesiniais ryšiais. Papasakoti apie Romą pakvietėme žmones, kuriuos čia sutikome, su kuriais bendraujame ir kurie mus pačias ne kartą virtualiai ir gyvai yra vedžioję po savąjį miestą, atverdami jo vertybes ir įdomybes. Devyni pasivaikščiojimai po Romą – tai pokalbiai su devyniais kultūros pasaulio veikėjais: archeologe, istorikės išsilavinimą turinčia vadybininke, dailės kritike ir istorike, trimis muziejų kuratoriais, kultūros istoriku ir diplomatu, dviem Vatikane dirbančiais žurnalistais. Pašnekovus rinkomės ir klausinėjome jau turėdamos omenyje knygos struktūrą, kurią siejome su miesto istorijos chronologija ir derinome su galima realių pasivaikščiojimų topografija. Stengėmės, kad knygoje minimas vietas būtų galima apeiti pėsčiomis, pernelyg nenutolstant nuo miesto centro; tik keli iš svarbesnių objektų yra atokiau, bet jie nesunkiai pasiekiami viešuoju transportu.

Mūsų pokalbių greičiausiai nebūtų buvę, jei ne Giedrės Jankevičiūtės ir Giovannos Pignatelli-Lozoraitis knygos *Pasivaikščiojimai po Romą su Giovanna* (2005) skaitytojų entuziazmas ir atkaklūs klausinėjimai, kada gi bus išleistas papildomas jos tiražas. Neslūgstantis dėmesys prieš daugiau kaip penkiolika metų rašytiems patarimams, ką keliautojai iš Lietuvos turėtų apžiūrėti Romoje, patvirtino: žanras

nepaseno, vadovas po Romą tebėra aktualus. Šis įsitikinimas kartu su smalsumu ir noru dalytis nesibaigiančiais amžinojo miesto atradimais paskatino sukurti naują pasivaikščiojimų po Romą versiją. Todėl labai dėkojame ištikimiems *Pasivaikščiojimų su Giovanna* skaitytojams ir tikimės, kad naujoji knyga jų nenuvils, atvers dar nelankytas Romos vietas, pasakotins prisiminti, sugrįžti į jau pažįstamas, papildydama ir pagilindama ankstesnes žinias. Džiaugiamės, kad rašant šią knygą su mumis nuolat buvo Giovanna Pignatelli-Lozoraitis. Dalijomės su ja savo rūpesčiais, visada sulaukdamos palai-kymo, patarimų, praktinės pagalbos.

Penki iš knygoje pateikiamų devynių pokalbių vyko ita-liškai. Juos transkribuoti padėjo Ksenija Jaroševaitė ir Indrė Meškėnaitė. Dalį itališkųjų interviu į lietuvių kalbą išvertė vėlgi Ksenija ir Jonas Malinauskas. Ačiū jiems už kruopštų darbą.

Dar viena mūsų pasivaikščiojimų dalyvė – Romoje gy-venanti dailininkė Medilė Šiaulytė pasakojimus papildė piešiniais. Romą mylinčios ir puikiai pažįstančios Medilės transformuoti miesto vaizdai dažnai tikrovę perteikia tiksliau ir gyviau nei fotografijos. Vis dėlto pabūgom, kad be foto-grafijų mūsų pasivaikščiojimai taps pernelyg subjektyvūs, tad įterpėme ir jas. Dalį vaizdų gavome iš bičiulių, dalį pačios nufotografavome mobiliųjų telefonų kameromis – taip pat, kaip ir dauguma šiuolaikinių keliautojų. Už fotografijas dėko-jame Arūnui Baltėnui, Camillai Borghese, Simone Cabasino, Aleksandrai Jacovskytei, Jonui Malinauskui ir Mindaugui Reklaičiui.

Pokalbj su Antonella Renzitti ir Gabriella Bocconi apie Romos atvaizdus iliustravome grafikos kūrinį iš Istituto Centrale per la Grafica (Centrinio grafikos instituto) rinki-nio reprodukcijomis. Prie derybų dėl jų panaudos prisidėjo Lietuvos kultūros atašė Italijoje Laura Gabrielaitytė-Kazulė-nienė. Dėkojame jai už skirtą laiką ir efektyvią pagalbą. Už įspūdžius, o ypač pastabas ačiū pirmiesiems mūsų knygos skaitytojams Rasai Balčikonytei ir Vytautui Ališauskui. Už klausimus apie Romą, kurie paskatino papildyti kai kurias knygoje pateiktas žinias, – istorikui Rimvydui Petrauskui.

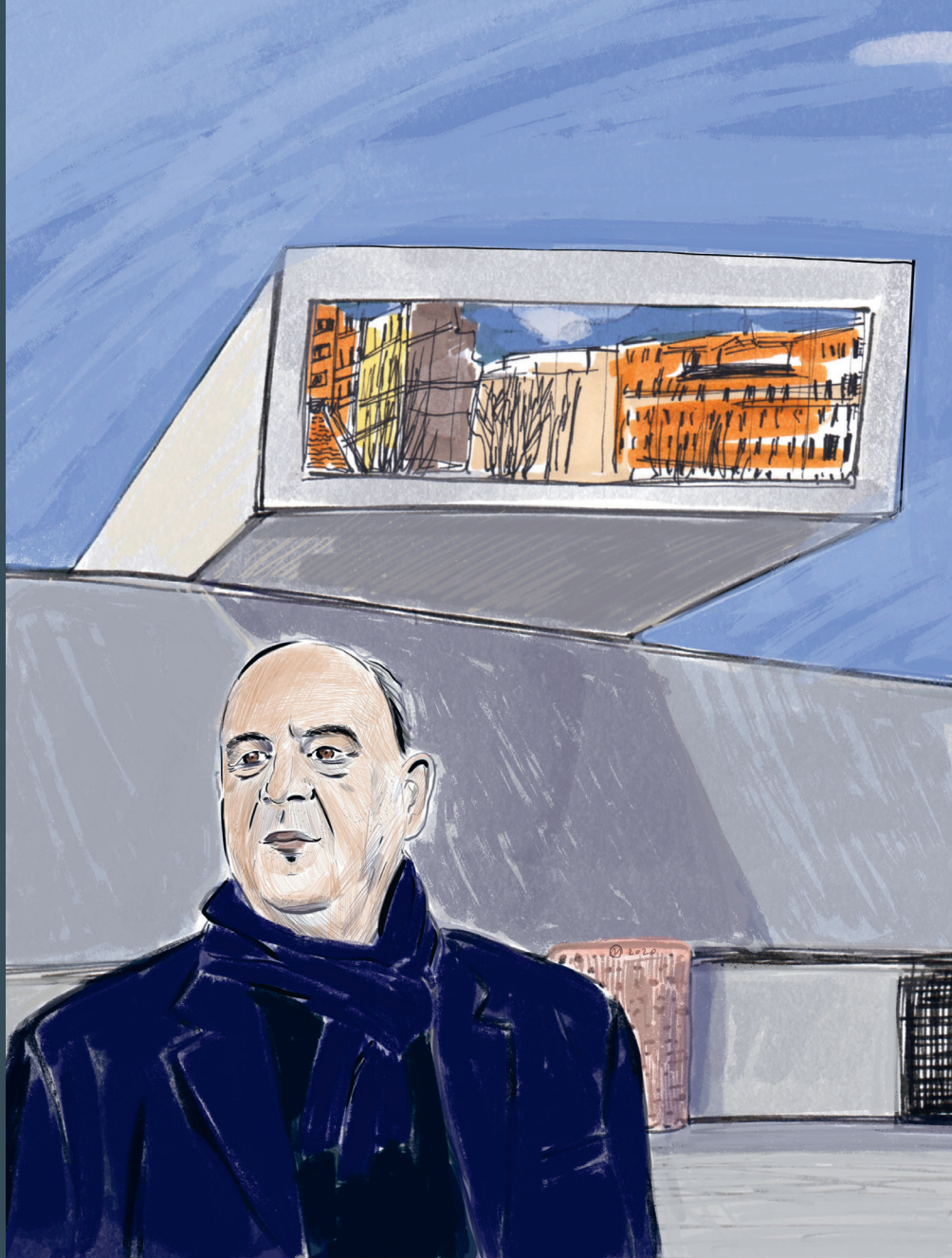
Atiduodame savo knygą į Jūsų rankas, linkėdamos malo-niai ir prasmingai pasivaikščioti po Romą.

Giedrė ir Julija

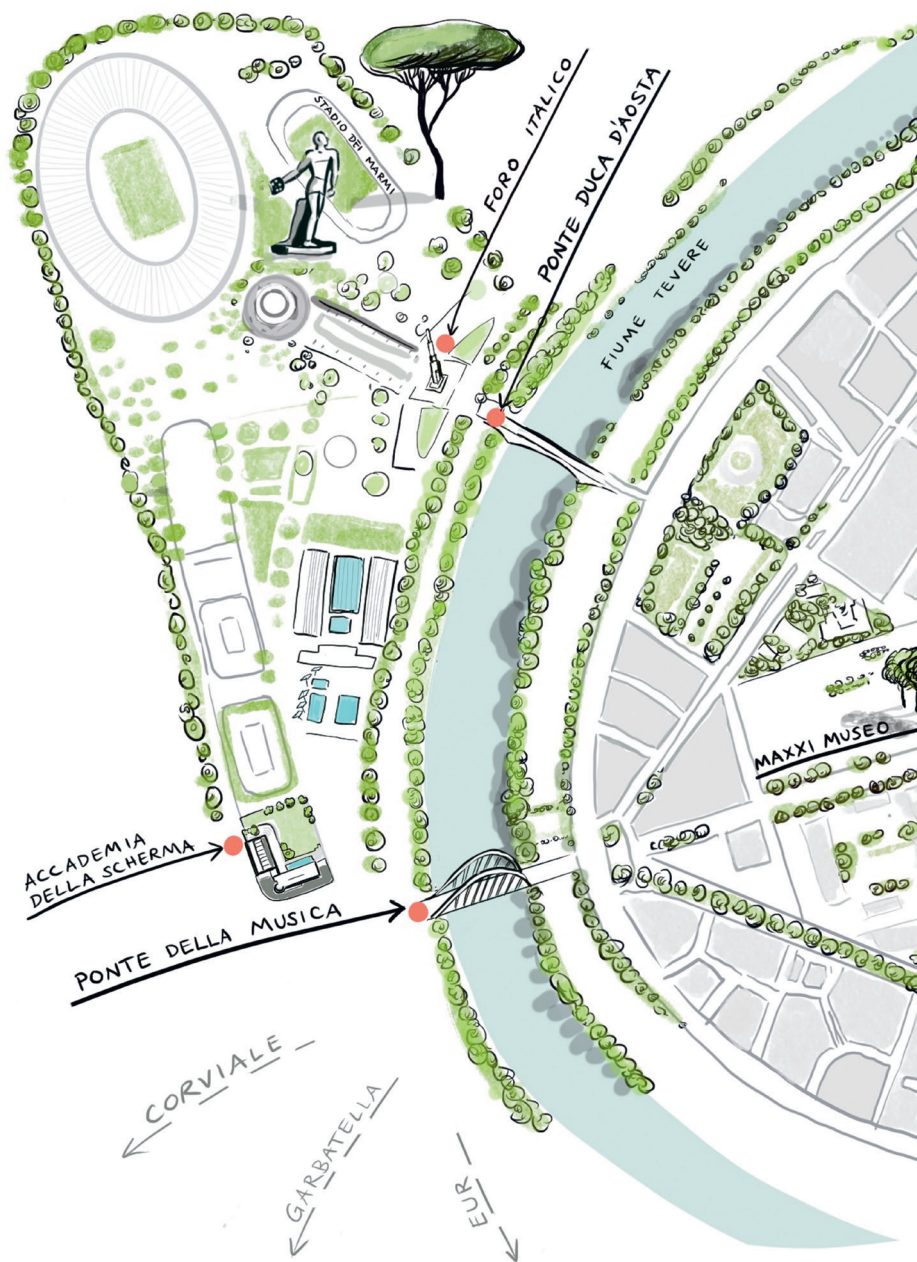
VI

Modernizmo miestas su Pippo Ciorra

FLAMINIO
AUDITORIUM
ACCADEMIA DELLA SCHERMA
FORO ITALICO
UNIVERSITETO MIESTELIS
FOSSE ARDEATINE
PALAZZINE
TERMINI
FANFANI ĮSTATYMAS
MIESTAS-SODAS
MAXXI
CORVIALE
PRIEMIESČIAI
TEATRINO SCIENTIFICO
ESTATE ROMANA

Pippo Ciorra MAXXI fone

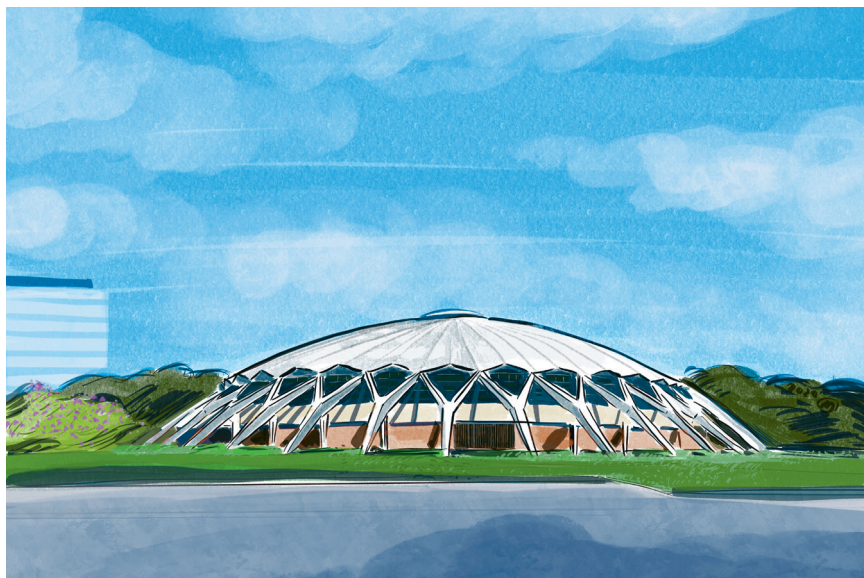

Mūsų pasivaikščiojimas po modernizmo Romą prasideda MAXXI – XXI a. meno ir architektūros muziejuje (Museo Nazionale delle Arti del XXI Secolo), kuriame tu dirbi nuo pat atidarymo. Kitaip sakant, mes esame viename iš garsiausių Romos šiuolaikinės architektūros pastatų, suprojektuotų pasaulinės architektūros žvaigždės Zahos Hadid. MAXXI yra miesto šiaurėje, Flaminijaus kvartale, kuriame susitelkę ir nemažai kitų lankytinų modernistinės Romos objektų. Kodėl jie atsirado būtent čia ir kur dar siūlytumei ieškoti modernizmo ryškesnių pavyzdžių?

Sutalpinti modernios Romos į trumpą pasakojimą neįmanoma. Tai ne tik pastatai, bet pirmiausia XX ir XXI a. politinė ir socialinė tikrovė, lėmusi miesto vystymosi kryptis ir architektūros raidą. Dėl to patarčiau pradėti ne nuo pasivaikščiojimo, o nuo kelių knygų: pirmoji, deja, vien itališkai išleista puiki Vittorio Vidotto monografija apie moderniąją Romą ir jos architektūrą *Roma contemporanea* (2001), antroji – ne taip seniai leidyklos „Polity“ publikuotas angliškąs Andrew Leacho gidas *Rome* (2016). Vidotto knyga išsamesnė, ji detalai atskleidžia santykius tarp politikos, meno ir architektūros, ypač fašizmo laikotarpiu, Leacho gidas patogus praktiškai.

Kokybiškiausia modernizmo architektūra telkiasi Romos šiaurėje ir pietuose. Šiaurėje išilgai Flaminijaus kelio, kuris nuo antikos laikų yra viena iš pagrindinių į miestą vedančių arterijų, rasime puikių Nervi, Libera, Moretti pastatų, skirtų 1960 m. olimpiadai. Toje pat miesto dalyje yra Renzo Piano muzikos kompleksas Auditorium. Na ir pagaliau MAXXI – XXI a. meno ir architektūros muziejus ir kartu šios epochos studijų centras.

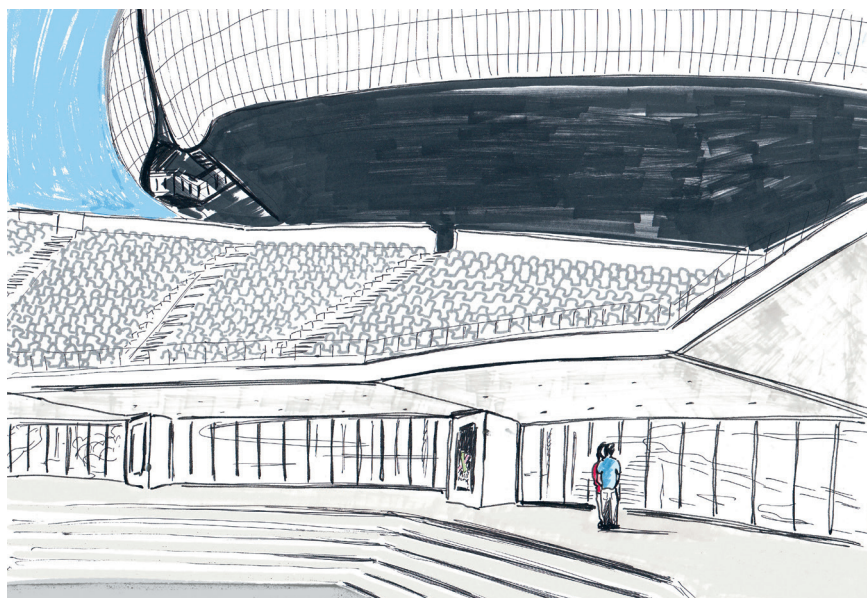
Modernizmo architektūra suteikė naują kvėpavimą Romos daliai, kurioje netrūksta antikos liekanų, gyventa renesanso laikais, nors iš tiesų miestas čia atėjo tik XX amžiuje. Tuo tarpu pietuose yra fašizmo epochoje sumanytas, nors jau po karo pastatytas EUro (žodžių junginio *Esposizione Universale Roma* – Romos pasaulinė paroda – sutrumpinimas) rajonas, į kurį įsiterpia ir visiškai šiuolaikiški pastatai: nuo pirmojo Romos dangoraižio – valstybinės naftos ir dujų bendrovės ENI (Ente Nazionale Idrocarburi) rūmų (1962) iki Massimiliano Fuxo „debesies“ – Parodų ir kongresų centro, pradėto 2008-aisiais ir galų gale užbaigto 2016-aisiais. Trumpai tariant, susipažinti su modernia Roma nutarusiems keliautojams reikėtų tam tikslui numatyti bent dvi dienas.

Pier Luigi Nervi ir Annibale
Vitellozzi 1960 m. Romos vasaros
olimpiadai suprojektuota krepšinio
arena Palazzetto dello Sport

Pirmą dieną, sėdus į tramvajų tuoju už Flaminijaus vartų prie Piazza del Popolo, patarčiau važiuoti iki MAXXI. Apsilankius muziejuje, kuris pats yra dėmesio vertas objektas, be to, jame visada veikia kokia nors įdomi paroda, patogų apeiti netoliese išsidėsčiusius objektus, atrandant, kaip minėjau, Nervi, Libera, Moretti, Piano ir kitų žinomiausių Italijos modernizmo architektų šedevrus. Antroji diena – iš centro nesunkiai metro pasiekiamas EURas.

Flaminijaus kvartalą modernizmo židiniu pavertė 1960 m. olimpinės žaidynės. Olimpiada sutapo su paskutine didele planine miesto transformacija, kurioje svarbus vaidmuo teko architektūrai. Šiaurėje ir pietuose išdėstytus sporto objektus sujungė Via Olimpica – transporto arterija, didžiąja dalimi virtusi rytiniu miesto apvažiavimu. Via Olimpica galėtų būti pažinties su Romos modernizaciją liudijančia architektūra orientyras, nes ant šios ašies randame ir olimpiados objektus, ir Mussolini pastatytą sporto kompleksą Foro Italico, dažniau vadinamą Foro Mussolini. Foro Italico ir Foro Olimpico faktiškai stovi kaimynystėje, bet juos skiria upė. Tačiau

Auditoriumo didžioji salė ir
vasaros amfiteatras

FLAMINIO

tereikia pereiti per Ponte Duca d'Aosta tiltą, dar vieną puikų fašistinės architektūros paminklą, kad iš vieno sporto komplekso patektumėm į kitą.

Tarp olimpiadai statytų pastatų yra tikrų šedevrų: tai Pier Luigi Nervi su sūnumi, irgi architektu, Antonio suprojektuotas Flaminijaus stadionas, kuris, deja, jau senokai šaukiasi restauratorių; geriausias kūriny, be jokios abejonės, yra apskritas Palazzetto dello Sport, pastatytas pagal Nervi ir Annibale Vitellozzi projektą. Tai pasaulinė modernizmo ikona. Šiuo metu pastatas uždarytas restauracijai, tad gali kilti sunkumų pamatyti nuostabią vidaus konstrukciją. Palazzetto dello Sport stovi tarp Renzo Piano Auditoriumo ir Olimpino kaimelio (Villaggio Olimpico). Šis „kaimelis“ – bent jau man turbūt gražiausias moderniosios Romos rezidencinis kvartalas, Moretti, Libera, Monaco ir Luccichenti kūriny. Luigi Moretti ir Adalberto Libera pasižymėjo pačiose įvairiausiose architektūros srityse, Vincenzo Monaco ir Amedeo Luccichenti – architektai, suprojektavę kai kuriuos ypač nusisokusius Romos gyvenamuosius keliabučius, vadinamąsias *palazzine*. Sportininkams apgyvendinti statyti namai po olimpinių žaidynių

atiteko kvartalo naujakuriamas. Tuo metu tai buvo Romos periferija, nedidelės pajamos gaunančių žmonių gyvenamas rajonas, tad Olimpijame kaimelyje apsigyveno darbininkai, smulkūs tarnautojai, atsirado ir bedarbių, atsitiktiniais uždariais besiverčiančių žmonių, turėjusių įvairių problemų, kurias lydi netvarka, šiukšlės, smulkūs nusikaltimai, narkotikai. Atidarius MAXXI, Auditoriumą – nacionalinio masto kultūros institucijas, – natūraliai atsirado stiprus impulsas rajono gentifikacijai. Ypač pasikeitė Olimpino kaimelio gyventojų sudėtis. Anksčiau garsėjęs kaip nesaugi vieta, dabar jis pasižymi „kūrybininkų“ gausa, pasidarė madingas.

Kaip buvo sugalvota statyti atskirą muzikos kompleksą, kurį dabar žinom kaip Auditoriumą?

Na, pati tokios institucijos idėja ir pavadinimas Romai jokia naujiena. Į Auditoriumą – apskrito plano teatrą – dar XVIII a. pabaigoje buvo transformuotas Augusto mauzoliejus Marso lauke. Dabar šias pirmojo Romos imperatoriaus Oktaviano Augusto mauzoliejaus liekanas supa fašistinės architektūros gyvenamieji namai, o nuo upės skiria pagal amerikiečio Richardo Meierio projektą XXI a. pradžioje pastatytas Ara Pacis muziejus. Mauzoliejus daug metų neprižiūrimas, apleistas, nes jame veikęs teatras ir koncertų salė 1936 m. buvo uždaryti. Koncertų sale mauzoliejų pavertė XX a. pradžioje Teatro Augusteo perėmusi Šv. Cecilijos muzikos akademija, kuri, beje, yra laikoma viena seniausių muzikos institucijų pasaulyje. Tačiau į valdžią atėjus fašistams Mussolini nurodymu visą šitą teritoriją nutarta pertvarkyti. Kvartalas sanuotas ir pritaikytas imperinės Romos likučiams eksponuoti. Renesansiniai gyvenamieji namai su amatininkų dirbtuvėlėmis ir krautuvėmis buvo nugriauti, Teatro Augusteo uždarytas. Ara Pacis altoriui pastatytas apsauginis paviljonas, o mauzoliejus taip ir liko nesutvarkytas. Taigi miestas ilgam prarado nuolatinę koncertų salę. Šv. Cecilijos akademija keitė būstinę po būstinės, nuomojo įvairias patalpas, bene ilgiausiai – salę šalia Vatikano radijo Via della Conciliazione, kol pagaliau po beveik 60 metų trukusių ginčų, paieškų, konkursų apsispręsta dėl dabartinės naujo Auditoriumo lokacijos Olimpino kaimelio kaimynystėje. Dar iki karo būta pasiūlymų statyti koncertų salę šalia Karakalos termų, svarstytas Borghetto Flaminio variantas, kol galiausiai nusitaikyta į milžinišką automobilių stovėjimo lauką prie Flaminijaus stadiono – dabartinę vietą.